

ARKEOLOJİK ŞEYLER
ARCHAEOLOGICAL THINGS

AYRIBASIM / OFFPRINT

TAG-Türkiye Serisi / TAG-Turkey Series
TAG - Türkiye Toplantısı Bildirileri 2 / Proceedings of the 2nd TAG - Turkey Meeting

ARKEOLOJİK ŞEYLER

ARCHAEOLOGICAL THINGS

Yayına Hazırlayanlar / Edited by
Güneş Duru – Kenan Eren – Elif Koparal

TAG-Türkiye Serisi / TAG-Turkey Series
TAG - Türkiye Toplantısı Bildirileri 2 / Proceedings of the 2nd TAG - Turkey Meeting

Arkeolojik Şeyler
Archaeological Things

Yayına Hazırlayanlar / Edited by
Güneş Duru – Kenan Eren – Elif Koparal

Kapak tasarımı / Cover design
Adnan Elmasoğlu

İletişim bilgileri / Contacts
tagturkey@gmail.com

© 2017 Ege Yayınları
ISBN 978-605-9680-45-5
Yayıncı Sertifika No: 14641

Baskı / Printed by
Dijital Düşler Basım San. ve Tic. A.Ş.
Seyrantepe M. Nato C. Çınarlı S. No.: 17
Kağıthane-İstanbul
Tel: +90 (212) 279 64 44
Kültür Bakanlığı Setrifika No: 12922

Yapım ve Dağıtım / Production and Distribution
Zero Prodüksiyon
Kitap-Yayın-Dağıtım San. Ltd. Şti.
Abdullah Sokak, No: 17, Taksim
Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel: +90 (212) 244 7521 Fax: +90 (212) 244 3209
E.posta: info@zerobooksonline.com
www.zerobooksonline.com

İçindekiler

<i>Neden Arkeolojik Şeyler?</i>	VII
Ian HODDER	
İnsan-Şey Dolanıklığı: Uzun Vadeli Bir Bakış	1
Güneş DURU	
Geçmiş Geleceğin Çıkmazında	17
Zeynep TURAN	
Enchantment or Entanglement? An Archaeology of the Displaced: The Material Objects of Diasporas	41
Çiler ÇİLİNGİROĞLU	
Arkeolojide İlişkisel ve Simetrik Yönelimler: Bir Giriş	51
Melis UZDURUM	
Şeyler, Değişen Zaman ve Arkeolog	67
Sera YELÖZER	
Şey-Özne-Arkeolog: Geçmişin Cinsiyetlendirilmesi ve Eril Önyargılar	83
Bartu DİNÇ	
Arkeolojiyi Harlatmak: Dünü Bugüne Taşıyan Yangınlar	97
Kenan EREN	
Arkaik Dönem İonia'sında Kutsal Alanların Organizasyonu ve "Tanrı(ça) İmgeleri"	105
Esen ÖĞÜŞ	
A Mind of its Own: Agency of Ancient Images and Challenges in Archaeological Interpretation	117
Gül İŞİN	
Lykia'da Mezar Sahipliği ve Kültürel Kimlik Algısı	129
D. Burcu ERCİYAS	
Komana'da 3 Sikke, 3 Bağlam, 3 Özne	143
Zeynep AKTÜRE	
Akdeniz'deki Antik Tiyatrolar Ağı / Fernand Braudel'in Üç Tarihsel Zaman Düzleminde Esinlenen Yapısalcı Bir Yorum	153
Ahmet UHRİ	
Asamblaj Kavramına Türkçe Karşılık Bulma Denemesi	179

Deniz KAPLAN – Murat ÖZYILDIRIM	
Arkeolojik Şeyler Bütünü ve Ortadoğu: Savaşlar İçinde Arkeolojik Çıkmazlar	187
İ. Banu DOĞAN	
Toplumsal Belleğin Aktarılmasında Ritüellerin, Mitlerin ve Törenlerin Rolü	195
Mehmet Kaya YAYLALI	
Bir Bilme, Anlama ve Anlatma Çabası Olarak Arkeoloji	211

Neden Arkeolojik Şeyler?

Türkiye arkeolojisinde kuram uzunca bir süre marjinalleştirilmiş, anlamlandırılmamış, arkeoloji dinamikleri dışında varolan politik ve kültürel iklimlere de bağlı olarak arkeoloji pratiğine sirayet edememiştir. İngiltere’de 1979’da düzenlenen ilk TAG toplantısından bu yana neredeyse kırk yıl geçmiş olmasına karşın Türkiye arkeolojisinde büyük bir çoğunluk halen kuramsal arkeolojinin gerekliliğini tartışmaktadır. Kuram adeta arkeolojik saha pratiğinin ve maddi kültür değerlendirilmesinin alternatifi olan bir alanmış gibi algılanmakta, kuram ve pratiğin sıkı bağı göz ardı edilmektedir. Öyle ki çoğu zaman son derece yanlış bir yaklaşımla kuramın “yazılı belgenin olmayışından” ötürü tarihöncesi dönemlerin anlaşılmasında araç olabileceği düşünülmüş, bu nedenle sadece Prehistoryenler’in tekelinde bir “alan” mışçasına algılanmıştır. Türkiye gibi ülkelerde Klasik Arkeoloji bu konumlanmadan rahatsız olmamıştır. Bilakis beslendiği Alman ekolünün arkeolojinin sarsılmaz “geleneginin” bir parçası olduğu bahanesinin ardına sığınıp kuramsal arkeolojiye mesafeli yaklaşır. Oysa Türkiyeli Klasik arkeologların parçası olduklarını iddia ettikleri Alman ekolü 1980-1990’lardan bu yana (Smolla 1980; Harke 1995; Harke 1991) kuramsal arkeoloji ile olan bağlarını ve kendi politik geçmişlerinden kaynaklanan anlaşılabilir mesafenin nedenlerini tartışarak çok yol katetmiştir (Bintliff 2013).

Dünyada arkeoloji uzun süredir kuram ile bağdaşık bir biçimde uygulanmakta ve üretmektedir. Arkeolojik bilginin üretimi ve yorumlanmasında, dahası arkeoloji biliminin gelişmesinde kuram anahtar bir rol üstlenerek pratiğin içerisinde; verdiğimiz kararların, yaklaşımın, bilgi, teknoloji ve yöntemlerin kullanılması, yorumlaması aşamalarında bizimledir. Türkiye’de bazı arkeoloji çevrelerinin “kuram” rahatsızlığı, kuramı ve kuramla ilgilenenleri ötekileştirme alışkanlığı aslında kuramsal arkeolojinin tam olarak neyi temsil ettiğinin ne yazık ki pek çok meslektaşımız tarafından bilinmeyişiinden kaynaklanmaktadır.

Bu umutsuz girişin ardından üzerinde durmamız gereken ise bu yolda sarfedilen çabalar ve bu çabaların sürdürülmesinin ne denli değerli olduğudur. 2003 yılında Toplumsal Arkeoloji Platformu’nun (Erdur ve Duru 2003; 2013) düzenlediği toplantının üzerinden on yıl geçtikten sonra bu sefer Teorik Arkeoloji Grubu adı altında biraraya gelenler İzmir, Ege Üniversitesi’nde ilk TAG toplantısını gerçekleştirmişlerdir. Uzun, faydalı tartışmaların ve hatta münakaşaların ardından ilk toplantının Türkiye arkeolojisinin temel sorunlarına odaklanan, geniş bir şemsiye altında tartışma olanağı sağlayan bir konuyla yapılmasına karar verilmişti (Çilingiroğlu ve Özgüner 2015). Ardından, yeniden uzun tartışmalar sonucunda

bu sefer dünyada arkeolojik kuramın güncel konularından birine değinme kararı alınarak 2015'te düzenlenen toplantının konusunun "Arkeolojik Şeyler" olmasına karar verilmiştir. "Şey" teriminin Türkçedeki hafifliği her ne kadar evrensel felsefede önemli bir ağırlığı olan "thingy" temasına gölge düşürse de, toplantıya ilgi beklenenden çok daha fazla oldu.

5-6 Şubat 2015 tarihlerinde Mimar Sinan Üniversitesi'nde düzenlenen 2. TAG-Türkiye toplantısında 8 farklı oturumda, Türkçe ve İngilizce olmak üzere 32 sunum yereldi. Arkeolojik "Arkeolojik Şeyler" teması altında "Somut ve Soyut Şeyler", "Şeyler ve Nesne Grupları", "Şeyler ve Bellek", "Nesneler ve Öznel", "Şeyler ve Ağlar" olmak üzere beş farklı oturum konusu belirlendi.¹ Toplantı Ian Hodder (Stanford Üniversitesi) tarafından "*Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*" başlıklı konuşma ile açılmıştır. İki gün süren toplantının dinleyici sayısı 400'e ulaşmıştır. Ian Hodder'ın arkeolojinin gündemine, açılış konuşması ile aynı başlığa sahip kitabıyla (Hodder 2012) yeniden soktuğu dolanıklık ve şeyler meselesi, son zamanlarda Bjorn Olsen, Micheal Shanks, Timothy Webmoor, Christoph Witmore gibi bilimadamlarının da (2012) çalışmalarıyla kuramsal arkeolojinin popüler meselelerinden biri haline gelmiştir. Kuşkusuz toplantı için bu konuyu seçmemizin yegane nedeni güncelliği ve popülerliği değildi. Toplanmanın, bir araya gelmenin, tartışmanın, aykırılıklara kulak kabartmanın, çok sesliliğin, çeşitliliğin en çok da sürdürülebilirliğin sorunlu olduğu mevcut ortamda "Arkeolojik Şeyler" başlığı riskli bir seçimdi. Zira Türkiye arkeolojisi uzun yıllar boyunca kuram ile arasına lüzumsuz bir mesafe koyduğundan bu denli güncel bir tartışmanın ne denli karşılık bulacağı şüpheliydi. Bazı meslektaşlarımız konunun fazla spesifik ve güncel olmasından dolayı toplantıya katılımın düşük olacağından ve seçilen konunun Türkiye arkeolojisi ile kuram arasındaki mesafeyi azaltacağına bilakis açacağından endişe duydular. Oysa, bir yandan da Türkiye arkeolojisinin kuram açısından evrensel eksenin neresinde durduğunu ortaya koymak ve anlamak önemliydi. TAG oluşumu, doğası gereği özeleştiril bir yapılanmaya sahip olduğundan tartışma ortamının ve çabanın devamlılığını sağlamanın yanısıra belli kırılma noktaları yaratmakla da yükümlü olduğuna inandığımızdan güncel ve tartışmalı bir konuyu seçmeyi tercih ettik.

Toplantıda konuşmaların bir kısmı seçilen temayla birebir bağıntılı iken bir kısmı da Türkiye'de kuramsal arkeoloji adına kat edilmesi gereken çok uzun bir yolun varlığını ve bu tür toplantıların tüm engellere karşın sürdürülmesi gerektiğini düşündürmüştür. Yine de TAG'da sunulan bildirilerin alışılmış olandan farklı olarak, arkeolojik kazılardan elde edilen verilerin yorumlanmaksızın tanıtıldığı yaklaşımlardan uzaklaşmaya başlamış olması sevindiricidir. İkincisini düzenlediğimiz "Arkeolojik Şeyler" temalı TAG-Türkiye toplantısına gösterilen yoğun ilgi TAG'ın devamlılığının ülke arkeolojisi için ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Zira arkeoloji bölümlerinin ve öğrencilerinin sayıca Türkiye'den çok daha fazla olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde de katılımcı sayısı 400 civarındadır. Bu nedenle TAG'ın ikinci yılında almış olduğu ivmenin canlı tutulması, oluşan ilginin sürekliliğinin sağlanması ve zaman içerisinde daha nitelikli bir zemine oturması için çaba gösterilmesi önemlidir.

¹ Teorik Arkeoloji Grubu'nun Türkiye'deki ikinci toplantısını gerçekleştirmemiz için çeşitli şekillerde destekte bulunan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'ne, Electrolux firmasına, bu kitabın basılmasını mümkün kılan Ege Yayınları'na ve elbette tüm katılımcılara içtenlikle teşekkür ederiz.

Dünyada neredeyse kırk yıldır Prehistorya, Protohistorya, Klasik Arkeoloji gibi ayrımların ötesinde; pek çok başka arkeolojilerden söz ediliyor. Etnoarkeoloji'den, Tarihsel Arkeoloji'ye, Davranışsal Arkeoloji'den, Bilişsel'e, Sosyal ve Toplumsal Arkeoloji'den, Deneysel ve Çevresel Arkeoloji'ye, Yerli Halkların Arkeolojisi'nden Feminist Arkeoloji'ye disiplin hem kendi bileşenlerini ve toplumsal dinamikleri parçalarına ayırarak anlamaya çalışıyor. Bunu yaparken de düşünme biçimlerinin zaman içinde geçirdiği dönüşümlerden, sosyal ve fen bilimlerindeki üretimlerden, yeni teknolojik icatlardan, yeni keşiflerden ve politik söylemlerden etkilenebilir ve faydalaniyoruz. İçinde farklı yaklaşımlar ve yöntemler barındırırsa da arkeoloji ölçerek, çizerek, kayıt altına alarak ve en mühimi yorumlayarak “şeyler”i disipline etmeye çalışıyor.

Bu yıl Kanada'da gerçekleştirilecek TAG toplantısının konusu “*The Medium is the Message: Media and Mediation in Archaeology*”: Aracı mesajın kendisi: Arkeolojide araçlar ve aracılık” olacak. Kırk yıla yakın bir süredir TAG grupları arkeolojinin güncel, dokunulmamış, teşvik ve tahrik edici konularını tartışmak üzere toplanıyor. Bu toplantılar, kuramsal ve yöntem-bilimsel arayışların bilimin doğası gereği olduğuna inanan; arkeolojiyi dünyayı ve toplumları iyi yönde dönüştürme gücüne sahip bir disiplin haline getirmek için çabalayan en az iki neslin oluşmasına olanak sağladı. TAG-Türkiye toplantıları biraz geç de olsa kuramsal tartışmalar bağlamında Türkiye arkeolojisi için bir niş açmıştır. Bundan sonraki dileğimiz bu nişin kalıcı hale gelmesi, genişlemesi ve içinde bulunduğumuz koşullar üzerinde olumlu etki yaratma gücünü edinmesidir.

Umarız ki Türkiye’de arkeolojinin farkında ya da farkında olmaksızın kendini hapsedtiği Kültür Tarihçilik kalesinin artık sadece kapanması gereken bir dönemi yansıtan bir kalıntı olduğu algılanır. Anahtarı kuşaktan kuşağa aktarılan, mevcut sistem ve hakim düzenle sürdürdüğü yakın ilişkileri sayesinde burçları sürekli onarılan bu kale arkeolojinin çağdaş, çok sesli ve eleştirel bir zemin üzerinde yükselmesi önündeki en büyük engeldir. Türkiye arkeolojisindeki ana arterlerde yer alan kurumlar ve bireyler çoğunlukla arkeolojinin değişimi karşısında korumacı bir tavır takınarak kale dışında cereyan eden en küçük gelişmeyi dahi, uzun yıllardır kendi kendini üretmekten öteye gidemeyen mevcut ve sabit düzene karşı tehdit olarak görmekte-dirler. Sunduğu faydalar kadar ihtişamıyla da kendine taraftar toplamaya devam eden bu köhne kaleye ilişkin rahatsızlıklar menfaatler döngüsünde sineye çekildiği sürece Türkiye arkeolojisinin yeni bir söylem üretmesi, gelişmesi ve özgün bir terminoloji oluşturması mümkün olmayacaktır.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap Türkiye’de var olmaya çalışan, yeterince ilgi görmeyen, kurumsallaşmaya çalışan kuramsal arkeolojiye ilişkin bir çabanın ürünüdür. Dileriz ki bu çaba yakın gelecekte karşılığını bulur ve Türkiye arkeolojisi artık kuramın arkeolojideki gerekliliğini tartışmayı bir tarafa koyarak, “yorumun malanın ucunda” olduğunu bilerek kuramın arkeoloji pratiğine sirayet etmesine olanak tanır. Türkiye kadar dünyanın da yeni bir sistem değişiminin eşiğinde durduğu, akademik özgürlüklerin, siyasal tahakkümlerin bilimi dilediği gibi şekillendirdiği, pek çok bilim insanının üniversitelerden uzaklaştırıldığı şu günlerde umarız arkeoloji toplumla ve insanla olan doğal bağını anımsar ve dönüştürme gücünün farkına varır.

Kaynakça

- BINTLIFF, J. 2013. Review Articles. Archaeological Theory: Back To The Future? *Antiquity* 87, 1214-1216.
- ÇİLİNGİROĞLU, Ç. ve P. ÖZGÜNER (der.) 2015. *Değişen Arkeoloji: 1. Teorik Arkeoloji Grubu - Türkiye Toplantısı Bildirileri / Changing Archaeology: Proceedings of the 1st TAG-Turkey Meeting*. İstanbul: Ege Yayınları.
- ERDUR, O. ve G. DURU (der.). 2013 [2003], 2. Baskı. *Arkeoloji: Niye, Nasıl, Ne İçin?*. İstanbul: Ege Yayınları.
- HARKE, H. 1991. All Quiet on the Western Front? Paradigms, methods and approaches in West German archaeology. I. Hodder (ed.) *Archaeological Theory in Europe: the last 3 decades*, 187-222. London. Routledge.
- HARKE, H. 1995. The Hun Is A Methodical Chap: Reflections on the German tradition of pre- and protohistory. P. Ucko (ed.) *Theory in Archaeology, A world perspective*. Routledge, 47-61.
- HODDER, I. 2012. *Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Wiley Blackwell.
- OLSEN, B., M. SHANKS, T. WEBMOOR ve C. WITMORE. 2012. *Archaeology: Discipline of Things*. University of California Press: Berkeley.
- SMOLLA, G. 1980. Das Kossinna-Syndrom. *Fundberichte aus Hessen* 19/20, 1-9.

Şey-Özne-Arkeolog: Geçmişin Cinsiyetlendirilmesi ve Eril Önyargılar

Sera YELÖZER*

ÖZET

Materyal kültür odaklı, geçmiş insanı bağımsız olarak ele alan arkeoloji anlayışı ve bu anlayışın içinde barındırdığı eril önyargılar ile kurgulanan arkeolojik bilgi üretimi kültür tarihçi bakışın ve pozitivistin eseridir. Ana akım arkeoloji anlayışı, zaman içinde kısmen dönüşerek doğa/kültür, domestik alan/kamusal alan, avcı erkek/toplayıcı kadın, çalışan (üretken)/doğurgan vb. daha da çoğaltabileceğimiz dikotomilerden beslenerek materyal kültüre odaklanma yolunu seçmiştir ancak bu yaklaşım da disiplinin erkek egemen ses tonunu değiştirememiştir. Çünkü ana akım arkeoloji halen nesne ile özneyi ilişkilendirirken geçmiş ait olduğu bağlama değil bulgularını bugünün sosyal, toplumsal, kültürel ve ahlaksal örüntülerine yaklaştırarak yorumlamaktadır. Oysa arkeologtan beklenen, bu denkleme bugünün baskın toplumsal cinsiyet kalıplarından sıyrılarak, nesneyi üreten, kullanan ve işlevlendiren bireyler özelinde yaklaşmasıdır. Nesneleri cinsiyetlerle ilişkilendirirken günümüz toplumsal cinsiyet normları çerçevesinden yapılan çıkarımlar özneyi ait olduğu bağlamdan da koparmaktadır. Bu yazıda, eleştirel bir arkeoloji yaklaşımı olan feminist arkeolojinin, bugünün toplumsal cinsiyet argümanlarında nerede durduğuna değinilerek, tarihöncesi toplulukları ve materyal kültürü yorumlarken kullanılan erkek egemen dil ve feminist arkeolojinin bu dili yıkmak adına önerebileceği 'yapı-bozumcu' yaklaşım tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kuram, feminist arkeoloji, toplumsal cinsiyet arkeolojisi, bağlam ve arkeolog, boncuk

ABSTRACT

The androcentric, male-biased archaeological perception with a linear understanding of the past, which is mainly focused on material culture with a descriptive concern, is a product of cultural historical and positivist archaeological traditions. Through time, this approach has chosen to focus on material culture, nurturing from dichotomies such as nature/culture, domestic space/communal space, man the hunter/woman the

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Doktor adayı. İstanbul.
E-posta: serayelozer@gmail.com

gatherer, productive/fertile etc. But this shift into a different understanding of the past, with a concern of past societies social aspects, still has not been able to alter the androcentric base of the discipline. The mainstream archaeological knowledge production is still not concerned with the context of the archaeological artifacts and data; when relating the archaeological thing with the human(s) who produced, used, functioned and valued it, archaeologists mainly define and interpret the thing itself with androcentric, implicit and presentist gender codes. But the archaeologist itself should approach this relation of humans and things –both in past and today– searching for agents who produced, used, valued and functioned those things, rather than de-contextualizing both the subject and the object by interpreting them with today's androcentric gender norms. The main aim of this paper is to start an argument and criticism of the male biased archaeological knowledge production and therefore the discipline itself with a 'deconstructive' manner, through feminist archaeology as a critical archaeological approach.

Keywords: Theory, feminist archaeology, gender archaeology, context and the archaeologist, beads

Şey-Özne-Arkeolog: Dolanıklık

Arkeolojinin yorumladığı veri ve verinin oturtulduğu bağlam, üretilen arkeolojik bilginin toplumsallaşması ile bir tarih anlatısının parçaları haline gelir. Arkeoloji bu sebeple, toplumsal algı ve belleğin inşasında önemli bir role sahiptir. Arkeolog ile ait olduğu kültür ve içinde yaşadığı toplum arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bir başka tabirle, arkeoloğun kendisi, sistemin kendisine içkin bir birey olarak bu döngüde bazen bilinçli bazen ise bilinçdışı şekilde hem rol sahibidir, hem de bu döngünün etkileneni konumundadır.

Arkeoloji ve arkeoloğun bu döngüdeki yerinin, yani arkeolojinin sosyo-politikasının bir eleştirisi, arkeolojik bilgi üretiminde objektifliğin yerinin de tartışılmasını gerekli kılmıştır. Bu tartışmanın önemli noktalarından biri ise cinsiyet, ırk, etnisite, sınıf gibi günümüz değerlerine dayalı önyargılar ile üretilen arkeolojik bilginin eleştirisidir (Gero 1985; Wylie 1997, 2002, 2007).

Bütünüyle arkeolojik şeyler, ait oldukları birey, bireyler veya toplum ile karşılıklı bir ilişki içerisinde dirler. Ortaya çıkarıldıkları andan itibaren ise bu ilişki ve etkileşime arkeoloğun kendisi de dahil olur ve arkeolojik şey, arkeolog vasıtasıyla toplumsal bellek üretimi döngüsü içerisine katılır. Ancak bu etkileşim ve ilişkilene, düz bir etken-edilgen ilişkisinin ötesindedir. En geniş tanımları ve kapsamı ile arkeolog, arkeoloğun bağlamı ve arkeolojik şeyler bütünü arasındaki ilişkiyi, Hodder'ın insan-şey arasındaki ilişkiyi tanımladığı şekli ile 'dolanıklık ilişkisi'¹ olarak tanımlayabiliriz (Hodder 2012, 2014, 2016); başka bir deyişle,

¹ Dolanıklık ilişkisi, ilk olarak kuantum fiziğinde kütle ve enerjinin değişkenliği ve geçişkenliğini açıklamak için Einstein, Podolsky ve Rosen (1935) tarafından gündemleştirilen ve Schrödinger (1935) tarafından terimleştirilen dolanıklık fenomenini (ayrıca bkz. Bell 1964; Horodecki vd. 2009; Kurzyk 2012) arkeolojiye uyarlayan Hodder'ın (2012) *entanglement* kavramına ithafen kullanılmıştır. Doğanın şeyler arasındaki değişken, kompleks ve diyalektik ilişkiler bütünü olduğu ve süreçlerin çizgisel olmayan dinamikler tarafından etkilendiği görüşünün temelini oluşturan bu fenomen, modern fizik çalışmalarının yanı sıra sosyal bilimlerde de gündemleşerek geçmiş okuma biçimlerimize etki etmiştir (Hodder 2016: 15).

diyalektik bir bütünlük içerisindeki taraflardan her biri, hem etkileyen hem de etkilenen rollerde, aktif, değişken ve çeşitlilik sahibi bir ilişki ağının oluşumunu tetikler.

Bu dolanıklık ilişkisi, mevcut sistemin toplumsal, sosyo-kültürel, ekonomik ve ideolojik tüm girdilerinin devletler, toplumlar, bireyler ile karşılıklı ve birbirine bağımlı ilişkisinden başlayarak, bireylerin seçimlerine ve tercihlerine dek etki eder. Günümüz bireylerinin bu ilişkilene biçimleri içerisindeki yeri, arkeolog aracılığıyla geçmişin öznelerine ulaşır. Neticede arkeoloğun yorumladığı arkeolojik şeyler üzerindeki etkisinde, kendisinin ilişki içerisinde olduğu tüm bağlamların da yansımaları görebiliriz; arkeolog, içinde yaşadığı kültürün normlarını arkeolojik şeyler aracılığıyla ulaştığı geçmişe uyarlamaktadır. Arkeolojik bilgi üretiminde karşılaştığımız, günümüz toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bakış açısı, bu durumun sonuçlarından biridir.

Günümüz normlarından sıyrılmadan sorduğumuz sorular ve veriyi yorumlama biçimlerimizin, bu bağımlı ilişkilene içerisinde arkeolojik şeylere etkisi, bu normların ürettiğimiz arkeolojik bilgide örneğin erkek-merkezli yorumlar olarak karşılık bulması ile sonuçlanır ve bu durumun geri dönüşü, erkek-merkezli üretilen bilginin bugünün erkek egemen toplumsal normlarına yeni argümanlar üretmesidir. Bu durum kendi içerisinde adeta bir kısır döngü oluşturmaktadır.

Arkeoloğun Bağlamı

Arkeolojik şeyleri kimliklendirme uğraşı, geçmişini kendi bağlamında anlamak yolunda arkeolojik şeyler bütününe üreteni, kullananı, anlamlandırmanı olan öznelerin kendilerinin anlaşılmasını gerektirir. Temelde arkeolog ve şey-özne ilişkiselliğinde konuyu ele almak, arkeoloğun veriyi yorumlarken denkleme kattığı kendi bağlamını da tartışmayı gerekli kılmaktadır. Bağlamı 'Batılı erkek bakış açısı' olan ana akım arkeolojinin düşünsel arka planı ise bizi aydınlanma felsefesine dek götürmektedir.

Toplumun ne olduğunun ve nasıl olması gerektiğinin Batıda inşa edildiği aydınlanma süreci, toplumu doğa/kültür, zihin ve beden gibi karşıtlıklar üzerinden açıklarken, toplumsal iş bölümüne dair ürettiği argümanlar ile kadınların toplumsal rollerine dair kurallar çizer. 'İlerleme' kavramının esas olduğu aydınlanma düşüncesinde bu esasın koşulu, 'ergin' bireylerdir (Ağaoğulları 2013). 'Ergin' bireylerden kasıt ise entelektüel erkekler. Bu bağlamda aydınlanma düşüncesi kadınları hem fiziki hem de entelektüel anlamda erkeklerden ayırır, daha güçsüz ve ikincil kabul eder. Buradan ise doğa/kültür karşıtlığının nasıl cinsiyetlendirildiğini anlayabiliriz: kadın ve doğa özdeşliği karşısında kültür ve erkek, kültürü yaratan erkek, medeniyeti kuran erkek.

Aydınlanma düşüncesi ve özel olarak doğa/kültür karşıtlığı Batılı sosyal bilimlerin temelden beslendiği felsefe olmakla birlikte, arkeolojide de sosyal, ekonomik, teknolojik, ideolojik vb. dönüşüm ve değişim süreçleri açıklanırken sıklıkla kullanılan bir metafordur (Boyd 2004). Bu durumun arkeolojideki çarpıcı bir yansımaları insanın biyo-kültürel evriminin çizgisel bir tarih anlayışı ile şu şekilde açıklanışında görebiliriz: doğadan koparak kültürü, toplumu ve uygarlığı oluşturan insan. Bu düşünceye göre insanlık için kaçınılmaz sonuç ise Endüstri Devrimi ve ardından kapitalizmdir. Bu çizgisel süreç içerisinde aynı tarih anlatısı şunu da

sunmaktadır: kültürel olanın, yani kamusallaşan alan ve faaliyetlerin erkeklerin tekeline geçişi ile günümüz arasındaki tarihsel süreç içerisinde birbirini tetikleyen olaylar, erkek egemenliğinin kurumsallaştığı toplumsal yapıyı doğurmuştur.

Bu çizgisel tarih anlayışına göre kapitalizm de, erkek egemenliği de kaçınılmazdır ve 'suçlu' adeta ilk 'kültür ürünü' üreten insandır. Burada, örneğin günümüzde yaşayan avcı-toplayıcı topluluklardan kimilerinin neden bu 'kaçınılmaz tarihsel ilerlemeyi' gerçekleştirmedikleri sorusu gözardı edilmekle birlikte, toplulukların içinde yaşadıkları sosyo-kültürel yapı, çevreleri, doğanın ve dünyanın bütününe algılama biçimleri Avrupa-merkezli bir bakış açısı ile yorumlanmıştır.

Arkeolojide ve antropolojide Batılı erkek bakış açısının tarihsel gelişimine kabaca bir bakış, bizi aydınlanma felsefesi ile temellenen Avrupa-merkezli bakış açısından, kültür tarihçi yaklaşıma oradan ise söz konusu yaklaşımın kültür farklılıklarını ve toplumların gelişmelerini açıklama biçimlerine eleştiriler ile doğan Yeni/Süreçsel Arkeoloji akımına dek götürür (Binford 1962). Süreçsel Arkeoloji, statik durumda olan arkeolojik verinin toplumsal sistemlerin dinamiklerinin, değişim ve dönüşüm süreçlerinin anlaşılması amacıyla okunması adına etnoarkeoloji, deneysel arkeoloji gibi yöntem ve alanları arkeolojinin gündemine sokar. Ancak evrensel kanun modeller aracılığıyla toplumları anlama ve açıklama çabası ile toplumların değişkenliğini, çeşitliliğini ve bireyleri anlama çabası arasında sıkışan Süreçsel Arkeoloji, toplumları anlamayı amaçlayan arkeolojiyi toplumları meydana getiren öznelere kendisinden uzaklaştırır ve arkeolojik bilgi üretiminin sosyo-politik sonuçları gözardı edilir (Süreçsel Arkeoloji'ye içeriden ve dışarıdan getirilen eleştirilerin bir tartışması için bkz. Hodder 1992; Hodder ve Hutson 2010; Shanks ve Tilley 1987; Trigger 1989, 2014). Bunun bir sonucu, Batılı erkek bakış açısının her yeni yaklaşımda kendisini yeniden-üretmesi olmuştur².

1970'lere gelindiğinde, toplumsal cinsiyet, disiplindeki cinsiyet eşitsizlikleri, eril önyargılar gibi temalar, özellikle Norveç arkeolojisi öncülüğünde tartışılan konulardır. 1980'lerden itibaren ise yeni arkeolojinin sosyal yapı içerisinde birey faktörünü, tesadüfîlikleri, farklı kimlikleri gözardı ederek toplumları evrensel şablonlar içerisinde metrik yaklaşımlar ile anlamaya çalışan katı nesnelliliğine karşı Post Süreçsel Arkeolojilerin doğuşu, feminist teoriden beslenen bir arkeoloji anlayışının gelişimi ile paralel olmuştur. Post Süreçsel Arkeolojiler ile birlikte, ırk, etnisite, sınıf, cinsiyet gibi günümüz normlarına dayalı önyargılar ile üretilen arkeolojik bilginin ve uygulamaların eleştirisi de başlamıştır diyebiliriz (Trigger 1989, 2014).

² Toplumun erkek egemen yapısının, arkeoloğun –ve/veya antropoloğun, hatta bütünüyle akademinin– kendi bağlamını beslediği ve arkeolojiyi de akademiye de yapılandırarak erkek egemenliğinin burada yeniden-ürettiği gerçeğinin, Süreçsel Arkeoloji'nin öncü isimlerinden olan ve paradigmasını ortaya koyan önemli çalışmalarda imzası bulunan Sally Binford'ın, bugün Lewis Binford kadar anılmamasında önemli bir etkisi olsa gerek (bkz. Binford ve Binford 1968; ayrıca, <http://trowelblazers.com/sally-binford-paradigm-shifter/>). Yani sıra, Süreçsel Arkeoloji'nin disipline getirdiği iddia edilen yeni 'demokratik' soluğa rağmen erkek-odaklılığı aşamayan yapısının, aydınlanma düşüncesinden miras alınan, bilimsel uğraşların erkeklere özgü görüldüğü yaklaşımın İngiliz arkeoloji geleneği içerisindeki köklü yeri ile ilişkili olduğunun altı çizilmektedir (Pope 2011: 62-64).

Post Süreçsel Arkeolojiler içerisinde feminist arkeoloji, kültür tarihçi yaklaşım ve pozitivism ile Batılı erkek bakış açısının karşılıklı ilişkisinin altını çizerek, ana akım arkeolojik bilgi üretimine karşı eleştirel bir arkeolojik kuram olarak ortaya çıkar (Conkey ve Spector 1984; Engelstad 2007; Geller 2009; Gero 1985; Wylie 2002). Feminist arkeoloji kısaca, tarihin ve tarihöncesinin yorumlanmasında feminist teori ve perspektifin veriyle buluşturulması olarak tanımlanabilir. Bu iddia ve amaç beraberinde tarih ve tarihöncesinin yorumlanmasında erkek-merkezliliği de tartışmayı ve buradan hareketle yeni bir tarih üretimini gerektirmektedir. Dolayısıyla feminist teori ile arkeolojinin buluşturulmasının hayati adımının, şimdiye dek üretilen erkek-merkezli bilginin yapı-bozumuna uğratılması olduğunu söyleyebiliriz.

Conkey ve Spector'ın 1984 tarihli makalesi feminist arkeolojinin gelişimi adına önemli bir dönüm noktasıdır. Makale, arkeolojinin, günümüzde toplumsal cinsiyet rollerine dair üretilen argümanlarda ne denli belirleyici bir yerde durduğunu ortaya koyar ve feminist teori-den beslenen bir arkeoloji anlayışının, geçmişi algılayış biçimlerimizi bağlamına oturtmak adına önemine değinir. Gerek bu makalede gerekse ilerleyen çalışmalarda, toplumsal cinsiyet çalışmalarının feminist teoriden bağımsız ele alınamayacağı belirtilmekte ve arkeolog ile ürettiği bilgi arasındaki ilişkide teorinin öneminin altı çizilmektedir. (Conkey ve Spector 1984; Engelstad 2007; Geller 2009).

Burada kısaca toplumsal cinsiyet arkeolojisi ile feminist arkeolojinin birlikteliği ve farklılaştığı noktalara değinmekte yarar var. Arkeolojik veride farklı toplumsal cinsiyet rollerinin temsiliyetini arayan toplumsal cinsiyet arkeolojisi, arkeolojinin bir alt disiplini olarak bugün yer edinmiştir. Arkeolojik bilgi üretiminde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı tablonun sorgulanması ve bu bağlamda verinin yorumlanış biçimlerinde karşımıza çıkan eril önyargıların eleştirisi ise bir teorik ve politik perspektif ihtiyacını doğurmuştur. Yalnızca bu sebeple olmamakla birlikte, feminist arkeoloji bu noktada devreye girer. Toplumsal cinsiyet rollerinin biyolojik indirgemecilik ile açıklanamayacağı, üretilen toplumsal rollerin ait oldukları bağlama göre şekillendikleri ve kültürün bir ürünü olduğu savından hareketle, arkeolojik bilginin feminist eleştirisi, erkek-merkezli toplumsal cinsiyet çalışmalarını irdeler.

Feminist arkeoloji, özellikle Avrupa ve Amerikan arkeoloji geleneklerinde uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bugün feminist arkeoloji, gerek feminist hareketin siyasal alanda gelmiş olduğu noktanın etkisi, gerekse post-süreçsel arkeoloji akımları ile birlikte eleştirel yaklaşımlar doğrultusunda güncellenerek; teori ve politika ile örülerek devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet arkeolojisinin feminist teori ile ilişkisine dair tartışmalar olsa da, feminist teoriye karşı mesafenin arkeolojinin politikleşme korkusu –hatta *tabusu*– ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Arkeolojik Şeyler ve Eril Önyargılar

Arkeolojide tüm bu düşünsel dönüşümlere, yeni akımlara ve anlayışlara rağmen sürekli geri döndüğümüz soru, özneler olarak erkekler ve kadınların, karşımıza çıkan arkeolojik şeyler ile ilişkilendirilirken neden spesifik şeylerin spesifik cinsiyetler ile ilişkilendirildiğidir.

Bu soruya dair bir örnek, artık mitleşmiş olan karşıtlıklardır. Doğa/kültür karşıtlığı arkeolojik şey-özne ilişkilendirmesinde kendisini avcı erkek/toplayıcı kadın karşıtlığında

yeniden-üretir. İnsan evriminin odak noktasına erkekler tarafından gerçekleştirilen organize avcılığı koyan ve geçmişin tasvirinde kadınların toplumsal rollerini muğlak bırakan avcı erkek miti, Washburn ve Lancaster'ın 1968 tarihli makalesinde cisimleşmiştir.

Avcı erkek, karşımıza eril önyargılar ile üretilmiş başka evrensel ve tek yönlü modellerde de çıkar. Günümüzde erkeklige atfedilen toplumsal rollerde güç ve kamusal temsiliyetin ön planda oluşu, avcı-toplayıcılarda avcılığın evrensel bir erkek faaliyeti olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Bu durum, arkeoloğun kendi toplumsal önyargılarını farklı toplum biçimlerine ve geçmişe uyarlamasının doğrudan bir örneği olarak okunabilir. Bu durumun devamında, arkeolojik veri olarak karşımıza çıkan, ok uçları gibi av faaliyetleri ile ilişkili buluntular, alet üretimi ile ilişkili mekanlar doğrudan erkeklerin faaliyet alanları olarak tanımlanır. Bunun karşısında sepetçilik, çömlekçilik, yiyecek hazırlama, pişirme gibi faaliyetler ise kadınlar ile özdeşleştirilmektedir. Buradan ise domestik alan/kamusal alan karşıtlığının eril önyargılar ile biçimlendirilişi doğar.

Bir başka örnek, kadın gömütleri ile birlikte bulunan havan ellerinin besin hazırlama faaliyeti ile işlevlendirilmesi, ancak erkek gömütleri ile birlikte bulunanların doğrudan bu havan ellerinin üretiminin erkekler tarafından gerçekleştirildiği şeklinde yorumlanmasıdır. Burada kadınların pasif, edilgen, erkeklerin ise aktif, etken rollere adeta hapsedildiğini görürüz (Gero 1985).

Doğrudan günümüz bakış açısıyla, domestik alan ve faaliyetler ile kadınların, kamusal alan, güç ve prestij ile ilişkili faaliyetler ile ise erkeklerin özdeşleştirilmesi, geçmiş toplumlarda işbölümünü erkek faaliyetleri ve kadın faaliyetleri olarak kurgular. Buradan hareketle hane içi aktivitelere dair arkeolojik göstergelerin kadınların faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi, hanenin kadınların alanı olarak tanımlanmasını doğurur. Ritüeller, avcılık, ziyafetlerin organizasyonu gibi kamusal/komünal veya ortak alanlarda gerçekleştirilen faaliyetler ise erkeklere atfedilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bu sosyal yapı ve işbölümü çözümlemesi, Güneybatı Amerika Pueblo toplumundan (Ciolek-Torello 2014), Güneybatı Asya Neolitik'i'ne dek birbirinden bambaşka dinamikler ile örgütlenen birçok toplum biçimine uygulanmaktadır. Burada en hatalı yaklaşımlardan bir tanesi, geçmiş topluluklarda toplumsal cinsiyet rollerinin, günümüzden hareketle heteronormatif ve erkek-merkezli bir bakış açısı ile çözümlenmeye çalışılıyor oluşudur.

Erkek-merkezli bakış açısının, arkeolojik şeylerin yorumlanışına etkisine dair örnekler çoğaltılabilir. Erkek gömütleri ile kadın gömütlerinde karşılaşılan şeylerin farklı bağlamlarda yorumlanışından, domestik alan/kamusal alan karşıtlığının kadınları pasif, erkekleri ise aktif rollere konumlandırışına ve hatta osteoarkeolojik veri üzerinden biyolojik cinsiyet tanımlarının doğrudan toplumsal cinsiyet rollerinin eşdeğeri olarak görülmesine dek, günümüze dair erkek egemen ve heteronormatif yargılar ile üretilen arkeolojik bilginin arkeoloğun bağlamı ile ilişkisi yine arkeoloğun şey ile kurduğu ilişki kadar dolanıklık içerisinde.

Bu bağlamda ele alınabilecek örneklerden biri, giyinme ve/veya süslenme pratikleridir. Toplumsal cinsiyet rolleri, yaş, statü, iş ve rol grupları, kimlikler gibi farklı aidiyetlerin farklı ölçeklerde kurgulandığı, yansıtıldığı ve yeniden-üretildiği (Barnes ve Eicher 1992) giyim, takı kullanımı, dövme, vücut modifikasyonu gibi pratiklerin arkeolojik göstergelerinden biri olan boncuklar/takılar, özne-şey arasındaki dolanıklığın gözlemlenebildiği araçlardan biri

olarak ele alınabilir (Baysal 2012). Günümüzden yaklaşık 100,000 yıl öncesinden başlayarak³, deniz ve kara kabukları, hayvan kemigi ve dişleri, taşlar ve mineraller gibi hammadde-lerden üretilen boncuklar, bireylerin içerisinde yaşadıkları sosyal ve kültürel yapının dışavurumunda rol oynayan sembollerdir.

Güneybatı Asya'da yerleşik yaşama geçiş ile birlikte toplulukların dönüşen sosyal yapıları içerisinde boncuk üretimi ve kullanımı üzerine çalışmalar artmaktadır; bugün gelinen noktada, teknoloji, uzmanlaşma, sembolizm, toplumsal roller ve kimlikler, toplumsal cinsiyet, bölgesel ve bölgeler-arası iletişim ağları gibi kavramlar çerçevesinde ele alınan konulardan biri haline gelmiştir (Bains 2012; Bar-Yosef Mayer 2013; Baysal 2013, 2015; Bednarik 2006; d'Errico vd. 2005; Kenoyer, Vidale ve Kuldeep 1991; Kuhn ve Stiner 2007; Stiner 2014; Vasic vd. 2014; Wright 2012; Wright vd. 2008; Wright ve Garrard 2003).

Tarihöncesi ve modern sanayi-öncesi topluluklarda çeşitlilik sahibi bir yapı sergileyen ve taşıdıkları sosyal ve ideolojik anlamlar ile toplulukların sosyal yapılarının kurgulanması ve sürdürülmesinin önemli araçlarından biri olarak ele alınan (Williams 1987: 31) süs eşyaları, bugün modern toplumlar da sıklıkla kadınlara ait süslenme pratikleri ile ilişkilendirilmektedir. Bahsi geçen çeşitlilik sahibi yapının anlaşılması ise ancak, verinin eril önyargılardan sıyrılarak okunması sayesinde mümkün olabilir.

Vaka İncelemesi: Aşıklı Höyük

Aşıklı Höyük, Orta Anadolu, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde MÖ kal. 8350-7300⁴ tarihleri arasında kesintisiz olarak iskan edilmiş bir Akeramik Neolitik Dönem yerleşmesidir. MÖ 9. bin yılda Melendiz Nehri kıyısına yerleşen ilk Aşıklılular, toprağa yarı-gömük, oval planlı kerpiç barınaklarda yaşamış, besin üretimi, alet üretimi, deri işçiliği, boncuk yapımı gibi günlük aktivitelerini ortaklaşa kullandıkları açık alanlarda sürdürmüşlerdir. 8. bin yıla gelindiğinde oval planlı, toprağa yarı-gömük barınakların yerini dörtgen planlı yapılar alırken, pek çok günlük faaliyet dam seviyesine taşınmıştır. Yerleşmenin son evrelerinde, yerleşim dokusu konut alanı ve özel amaçlı yapılar alanı olmak üzere ayrılmaya başlar. Aşıklı topluluğu, 1000 yıla yakın bir süreç içerisinde yavaş ve aşamalı olarak gerçekleşen sosyal ve ekonomik pek çok dönüşüm yaşar. Bu dönüşümler yerleşme dokusunda, beslenme stratejilerinde, yontmataş teknolojisinde ve ölü gömme uygulamalarında gözlemlenebilmektedir. (Esin ve Harmankaya 2007; Özbaşaran 2011, 2012, 2013; Özbaşaran ve Duru 2015).

³ İsrail'de yer alan Skhul Mağarası'nda bulunan deniz kabuğu boncuklar (GÖ 100,000; Bar-Yosef Mayer, Porat ve Weinstein-Evron 2013: 139), Kuzey Afrika'dan *Nassarius gibbosula* türü kabuk boncuklar (GÖ 82,000; Bouzouggar vd. 2007: 9964), İber Yarımadası'nda Neanderthaller ile ilişkilendirilen Orta Paleolitik yerleşimlerinden bilinen, pigment boyalı kabuklar (GÖ yak. 50,000; Zilhao vd. 2010), Avrupa'da çeşitli Üst Paleolitik ve Mezolitik buluntu yerlerinden kabuk boncuklar (GÖ 40,000'den itibaren; Alvarez-Fernandez 2011: 7) bilinen en erken örnekler içerisindedir. Taş ve minerallerden boncuk ve pendantslara dair en erken örnekler ise, Avrupa'da Üst Paleolitik'te steatit gibi minerallerden üretilmişlerdir. Güneybatı Asya coğrafyası bağlamında, Neolitik Dönem'le birlikte ise taş ve mineral boncuk üretimi ve kullanımının arttığı belirtilmektedir (Bar-Yosef Mayer ve Porat 2008; Bar-Yosef Mayer, Porat ve Weinstein-Evron 2013: 139).

⁴ Kullanılan radyokarbon tarihleri, 2015 genel değerlendirme çalışmalarının yayınlanmamış sonuçlarıdır, 2015 sezonunda alınan örneklerin sonuçları dahil değildir (Özbaşaran, özel görüşme, Aralık 2015).

Bahsi geçen dönüşümlerden biri, yerleşmenin son evrelerinde önce çocuk ve ardından kadın ve erkek gömütleriyle birlikte boncukların ve boncuk dizilerinin görülmeye başlamasıdır. Boncukların/boncuk dizilerinin cinsiyete göre dağılımı, süs eşyası kullanımının yalnızca kadınlara ve/veya yalnızca erkeklerle özgü olmadığını, bu öğelerin ölü gömme ritüelleri ile ilişkili bağlamlarda karşımıza çıkış biçimlerinin, kadınlar ve erkekler arasında bir karşıtlık ilişkisi üzerinden okunmaması gerektiğini göstermektedir.

Topluluğun ilk yerleşiklik sürecini karakterize eden 9. binyıl yerleşmesinde, mezarlara eşya bırakma geleneği yoktur. Bulunan boncuklar ise çöplük dolguları, açık alanlar ve aktivite düzlemleri, mekan içlerinde ve açık alanlarda çukur ve ateş yeri dolguları ve mekan tabanları gibi kontekstlerden gelmektedir. Yerleşmenin yaklaşık olarak 8. bin yıl ortalarına tarihlenen geç evrelerinde ise gömütlerle birlikte steatit, kireçtaşı, akik, serpantin, kuvars, yeşimtaşı, lületaşı gibi taş ve minerallerden ve nabit bakır/malahit, kil, hayvan kemiği ve dişi gibi çeşitli hammaddelerden, sıklıkla yeşil, kırmızı ve beyaz renkli boncuklar ve diziler görülmeye başlar (Yelözer 2016: 203-206).

İki evreli bir mekanın eski evresinde mekan içerisinde tabana açılan çukurlara *hocker* pozisyonunda gömülmüş olan dört gömütten biri 9 aylık bir bebek gömütüdür; bu gömüt ile ilişkili hiçbir buluntu yoktur. Mekan içerisindeki iki erkek gömütünden biri yaşlı bir erkek, bir diğeri ise orta erişkin erkek bireydir. Erkek gömütlerinin ikisinde de birer boncuk dizisi (Şek. 1), kadın gömütünde ise yeşil renkli, fıçı biçimli bir steatit boncuk vardır. Bu üç örnek ile birlikte,

Şek. 1 Aşıklı Höyük'te erkek gömütlerinden biriyle birlikte bulunan boncuk dizisi (Fotoğraf: Aşıklı Höyük Proje Arşivi)

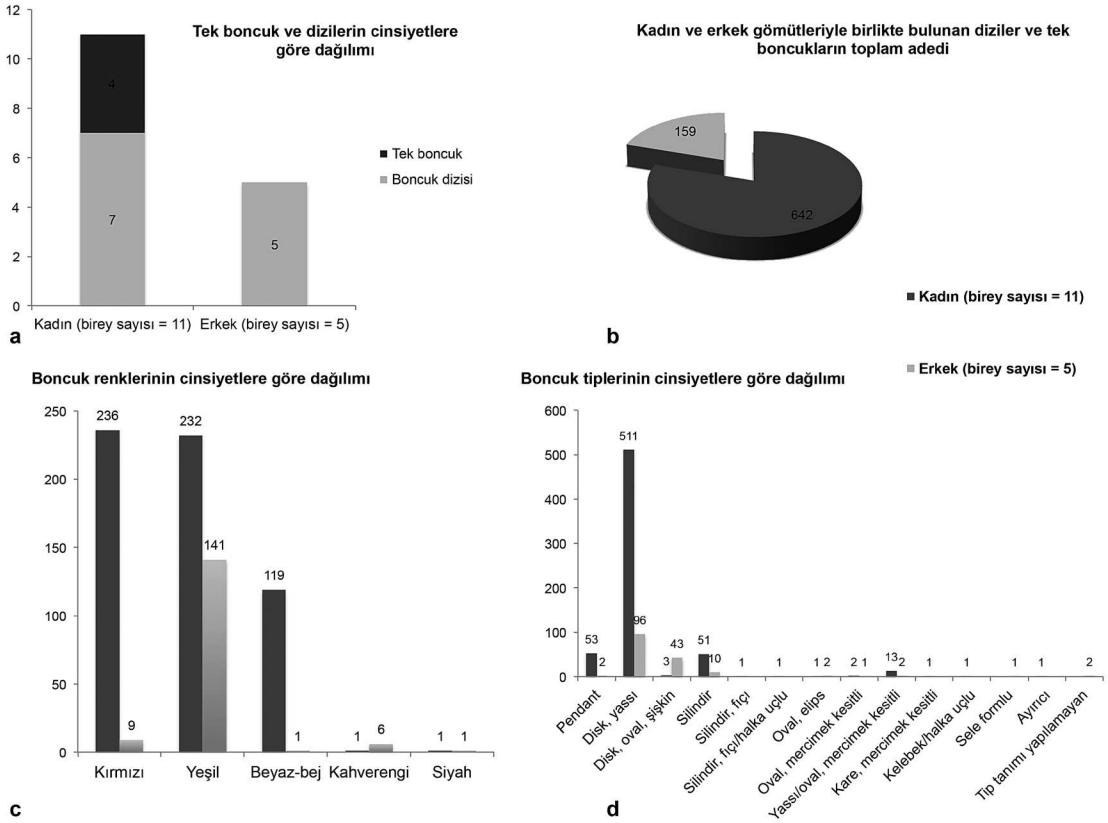
yerleşmede yetişkin gömütlerinde ilk kez boncuklar ve boncuk dizileri görülmeye başlar. Kadın ve erkeklerin boncuk ve boncuk dizileri ile gömülmesi uygulamasında öne çıkan bir farklılık, kadınların bebek ve çocuk gömütlerinde görüldüğü gibi hem tek boncuk ile hem diziler ile gömülmesidir. Buna karşın, erkek gömütlerinde tek boncuk uygulaması yoktur, yalnızca boncuk dizileri ile gömülmüşlerdir (age.: 147-153).

Boncuk dizilerinin yanı sıra, mezarlarda gömütlerle birlikte görülen tek boncuklar, takı kullanımı ve ölü gömme ritüelleri arasındaki ilişkinin çeşitliliği bağlamında önemlidir. İki çocuk gömütü ile birlikte bulunan yeşil renkli, yassı, disk tipli tek boncuklar, yerleşmede gömütlerle birlikte görülen boncuk/boncuk dizilerinin ilk örneklerini oluştururlar. İlerleyen evrelerde ise tek boncuklar çocukların yanı sıra kadın gömütleriyle birlikte de görülmeye başlar; bir örnek hariç, söz konusu boncukların hepsi yeşil renklidir (age.: 152). Gömütlerle birlikte görülen tek boncukların, farklı renk, hammadde ve formda birçok boncuğun kombinasyonundan oluşan dizilere kıyasla görsel etkisinin daha az olduğu ancak farklı sembolik anlamlar taşıması olabileceği düşünülebilir (Baysal 2013: 11). Kesin çıkarımlarda bulunmak

için örnek sayısı az olmakla birlikte ($n = 8$), yeşil renkli tek boncuklar ve gömülen kadın ve çocuklar arasında, topluluk içerisinde erkeklere atfedilmeyen farklı bir algı ve ilişkiden söz edilebilir.

Geyik dişi pendantlar, olasılıkla Aşıklı topluluğu için sembolik ve kültürel bir önem taşımaktaydı. Üst Paleolitik'ten itibaren, Avrupa'dan Güneybatı Asya'ya dek geniş bir coğrafyada ve zaman aralığında kullanım gören yabancı geyiğin köpek dişinden üretilmiş pendantlar ve bunların hayvan kemiği, taş ve *Spondylus* türü kabuklar gibi çeşitli hammaddeler üzerinde gerçekleştirilen imitasyonları (Baysal ve Erdoğan 2014: 374; Choyke 2001: 252; Choyke 2010: 200-201), Aşıklı Höyük'te ilk yerleşiklik sürecinden itibaren kızıl geyik (*Cervus elaphus*) köpek dişinden pendantlar ve çeşitli memeli hayvanların kemikleri üzerinde gerçekleştirilen imitasyonlar olarak kullanım görmekteydi ve üretimi yerleşmede gerçekleşmekteydi.

8. bin yıl yerleşmesinin geç evrelerinde yaşlı bir kadın gömütü ile birlikte bulunan kızıl geyik dişi imitasyonu pendantlar ve bakır boncuklardan oluşan dizi (Esin 1995: 65), gömütlerle birlikte bulunan diziler içerisinde geyik dişi imitasyonu pendant kullanımının tek örneğidir. Bu durum, topluluk içerisindeki bireylerin, takı kullanımı üzerinden aktarılan kazanılmış veya atfedilmiş kimliklerine işaret edebilir –ancak mevcut yorumların tek bir örnek üzerinden yapıyor olduğu unutulmamalıdır. Kızıl geyik dişi pendantlar ve yaşlı kadın arasındaki ilişkiyi kurgularken, kızıl geyiğin topluluğun sosyo-ekonomik dünyası içerisinde taşıdığı yer ve bu bağlamda kızıl geyik dişinden üretilen pendantlara yüklenen anlamın ne olduğu gibi

Şek. 2 Aşıklı Höyük'te kadın ve erkek gömütleriyle birlikte bulunan boncukların ve boncuk dizilerinin adetleri; renk ve tip bağlamında cinsiyetlere göre dağılımı

sorular karşımıza çıkar. Yerleşmenin en erken evrelerinden itibaren kullanımı devam eden bu ögenin, yerleşmenin geç evrelerinde söz konusu yaşlı kadın ile birlikte gömülmüş olması, topluluğun ortak geçmişine veya toplumsal belleğe (Duru 2013: 36) dair bir atıf olarak okunabilir. Bu durum aynı zamanda yaşlı kadına atfedilen, topluluğun diğer bireylerinden farklı bir kimliğe de işaret etmektedir. Nitekim bu kimliğin, onu yaş ve cinsiyet bağlamında topluluğun geri kalanından ayırdığı düşünülebilir.

Yukarıda bahsedilen farklı uygulamaların yanı sıra, kadın ve erkek bireylerin boncuk/boncuk dizisi kullanımında ve boncukların ölü gömme ritüelleri ile ilişkili bağlamlarda karşımıza çıkışında cinsiyete dayalı olası farklılıkları ve/veya benzerlikleri anlamak için boncuk tipleri, renkleri ve boncukların/boncuk dizilerinin cinsiyetlere göre sayısal dağılımı ele alınmıştır (Şek. 2).

Toplam 31 kadın gömütü içerisinde 11 birey (%35,5), toplam 16 erkek gömütü içerisinde ise 5 birey (%31,3) boncuk/boncuk dizileri ile birlikte gömülmüştür. Boncuk/boncuk dizileri ile birlikte gömülmüş olan kadın ve erkekler içerisinde erişkin ve yaşlı bireyler vardır; cinsiyetler arasında yaşa dayalı bir farklılık görülmez. Kadın gömütlerinin yerleşme genelinde sayıca fazla oluşu da göz önünde bulundurulduğunda, boncuk/boncuk dizileri ile gömülen kadın ve erkek yetişkinler arasında, uygulamada gözlemlenen çeşitliliğin ötesinde keskin bir ayrım öne çıkmamaktadır.

Öne çıkan değişkenler şu şekildedir:

- Erkekler boncuk dizileri ile gömülürken, kadınlar hem tek boncuk hem de diziler ile gömülmüştür (Şek. 2a).
- Kadın gömütleriyle birlikte bulunan boncuk dizileri içerisindeki toplam boncuk adedi, erkek gömütleriyle birlikte bulunanlardan fazladır (Şek. 2b).
- Yeşil renkli boncuklar, kadın ve erkek gömütlerinde sıklıkla görülmektedir. Uygulamadaki bir farklılık, kadın gömütlerinde yeşil boncukların hem diziler içerisinde hem de tek boncuk olarak görülüyor olmasıdır. Yeşil, erkek gömütleri ile birlikte görülen diziler içerisinde en yoğun renk grubunu oluştururken, kadın gömütlerine ait boncuk dizilerinde en yoğun iki renk grubunu kırmızı ve yeşil boncuklar oluşturmaktadır (Şek. 2c).
- Hem kadın gömütlerinde hem de erkek gömütlerinde en yoğun görülen boncuk tipi, yassı, disk tiplilerdir. Pendantlar, daha sık kadınlar ile görülürken, oval, şişkin, disk tipli boncuklar daha çok erkek gömütlerine ait diziler içerisinde yer alır (Şek. 2d).

Yeşil ve kırmızı renklerde ve yassı, disk tipli boncuklar, Aşıklı Höyük boncukları içerisinde en sık görülen renk ve tip gruplarını oluşturmaktadır. Gömütlerle birlikte bulunan boncuk ve boncuk dizilerinin cinsiyetlere göre dağılımı, çeşitliliğin, Aşıklı topluluğunda kadınların ve erkeklerin sahip olduğu atfedilmiş veya kazanılmış kimlikler ve/veya ait oldukları iş ve rol grupları gibi olası değişkenler (Duru 2013: 211-223) ile ilişkili olabileceğini; en sık görülen renk, hammadde ve formda boncuklara erişim ve kullanımda ise cinsiyete dayalı keskin bir ayrım bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, Aşıklı Höyük'te takı kullanımının arkeolojik göstergelerinden olan boncukların, yalnızca 'spesifik cinsiyetler' ile ilişkili süslenme pratiklerinin araçları değil, daha girift sosyal rol ve kimliklerin aktarıcısı olan semboller olarak ele alınması gerekliliği öne çıkmaktadır.

Sonuç Yerine

Sally Slocum (1975, 2004), antropolojide erkek önyargılarını ortaya koyarak ‘avcı erkek’ modeline karşılık, ‘toplayıcı kadın’ı sorguladığı makalesinde arkeolog ve antropologlar olarak sorduğumuz soruların üretilen bilgiyi nasıl etkilediğini yeni bir soru ile özetler:

“Her disiplinin temelini, elde ettiği cevaplar değil, sorduğu sorular oluşturur. Bir bilgi antropolojisi alıştırması olarak bu makale de basit bir soruyu ortaya koyuyor: erkekler dışarıda avlanırken kadınlar ne yapıyordu?” (Slocum 2004).

Arkeolojik bilgi üretiminin feminist eleştirisi, arkeolog, arkeoloğun sosyo-politik bağlamı ve arkeolojik şeyler bütünü arasındaki karşılıklı ilişkide erkek-merkezli bakış açısının ve heteronormativitenin karşımıza çıkış biçimlerini çözümlemek ve bu soruyu cevaplandırmak adına önemli bir eleştirel yaklaşım sunmaktadır. Sayıca artmakta olan birçok çalışma içerisinde örneklendirmek gerekirse, Avustralya Aborijin topluluklarında kadınların taş alet üretimindeki yerinin belgelendiği çalışmalar (Bird 1993), yontmataş alet/erkek ilişkilendirmesine karşı eleştirel yontmataş çalışmaları (Gero 1991) veya kadınların da avcılık yaptığı topluluklara dair etnografik çalışmalar (Bird ve Bird 2008), önyargıları aşmak ve çizilen modellerin evrensel olmadığını göstermek adına önemlidir.

Geçmişte farklı toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl konumlandığı ve yapılandığı, kadınların ve erkeklerin ait oldukları sistem içerisindeki farklı kimlikleri ve aidiyetlerinin, sosyal, ekonomik ve kültürel rollerinin neler olduğu gibi soruların cevaplandırılması, ancak verinin bağlamdan koparılmadan, günümüz eril önyargılarından uzaklaşmış eleştirel bir yöntem ve anlayış ile toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması süreçleri sonunda mümkün olabilir. Ian Hodder (2000), arkeoloğun eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımının, elindeki malanın top- rağa değdiği andan itibaren ilişkilendiği tüm arkeolojik şeyleri tercüme etmedeki etkisini ‘yorum malanın ucundadır’ sözüyle açıklar. Üretilen arkeolojik bilginin feminist eleştirisi de, ancak sahada başlayan bir eleştirel metodoloji ile gerçekleşebilecektir.

Eril önyargılardan sıyrılmış eleştirel bir metodoloji, spesifik şeyleri spesifik cinsiyetlerle ilişkilendiren önkabullerin ötesine geçerek veriyi kendi bağlamında ele almayı gerekli kılar. Aşıklı Höyük’te boncukların kadın ve erkek gömütlerinde karşımıza çıkış biçimlerinin okuması, bugün modern toplumlarda spesifik cinsiyetler ile ilişkilendirilen ‘süslenme’ pratiklerinde cinsiyete dayalı keskin ayrımların bulunmadığını, gözlemlenen çeşitliliğin, daha girift bir sosyal ilişkiler ağının göstergesi olabileceğini önererek, evrensel modelleri aşmak adına sorgulayıcı bir yaklaşımın gerekliliğinin altını bir kez daha çizmiştir.

Bugün feminist arkeoloji, toplumsal cinsiyet kavramına dair algıları tek yönlü evrensel modellerin dışına çıkararak feminist teorinin yanı sıra *queer* teoriden de beslenmekte, kültürel çeşitlilikleri anlamak ve biyolojik indirgemeciliği aşmak adına önemli yöntemler sunmaktadır (Voss 2007). Belki de Türkiye arkeolojisi bağlamında da yapmamız gereken, şimdiye dek üretilen erkek-odaklı bilgiyi bir yapı-bozumuna uğratmak; arkeolojinin sosyo-politik bağlamı ve teori ile aramızdaki pozitivizm ve nesnellik kaygıları ile dolu bariyerleri aşarak eleştirel yeni sorulara yönelmektir.

Teşekkür

Bu yazının temelini oluşturan II. TAG (Teorik Arkeoloji Grubu) Türkiye Toplantısı'nda sunduğum bildirinin ve yazının hazırlanma sürecinde fikirlerini, katkı ve yardımlarını esirgemeyen, ana akım arkeoloji anlayışında nadir değinilen böylesi bir konuyu ele almam konusunda beni cesaretlendiren Mihriban Özbaşaran, Güneş Duru, Nurcan Kayacan ve Melis Uzdurum'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- AĞAOĞULLARI, M. 2013. Aydınlanma: düşünceler yumağı. İçinde M.A. Ağaoğulları (der.) *Sokrates'ten jakobenlere batıda siyasal düşünceler*. İletişim Yayınları, İstanbul, 515-539.
- ALVAREZ-FERNANDEZ, E. 2011. Personal ornaments made from mollusc shells in Europe during the Upper Palaeolithic and Mesolithic: news and views. İçinde C. Çakırlar (ed.) *Archaeomalacology revisited: non-dietary use of molluscs in archaeological settings*. Proceedings of the Archaeomalacology Sessions at the 10th ICAZ Conference, Mexico City, 1-18.
- BAINS, R. 2012. *The social significance of Neolithic stone bead technologies at Çatalhöyük*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University College London.
- BAR-YOSEF MAYER, D.E. 2013. Towards a typology of stone beads in the Neolithic Levant. *Journal of Field Archaeology*. Vol. 38, No. 2, 129-142.
- BAR-YOSEF MAYER, D.E. ve N. PORAT. 2008. Green stone beads at the dawn of agriculture. *PNAS*. Vol. 105, No. 25, 8548-8551.
- BAR-YOSEF MAYER, D.E., N. PORAT ve M. WEINSTEIN-EVRON. 2013. Natufian green stone pendants from el-Wad: characteristics and cultural implications. İçinde O. Bar-Yosef, F.R. Valla (eds.) *Natufian foragers in the Levant: terminal Pleistocene social changes in Western Asia*. International Monographs in Prehistory, Archaeological Series 19, Michigan, 139-145.
- BARNES, R. ve J.B. EICHER. 1992. (eds.) *Dress and gender: making and meaning in cultural contexts*. Cross-Cultural Perspectives on Women, Vol. 2, Berg, Oxford.
- BAYSAL, E. 2012. Spheres of influence: beads in communication and social memory in the Anatolian Neolithic. *Koç University Symposium: Geographical Boundaries and Cultural Frontiers, Fixed or Fluid Social Identities?* İstanbul.
- BAYSAL, E. 2013. A tale of two sssemblages: early Neolithic manufacture and use of beads in the Konya Plain. *Anatolian Studies*. Vol. 63, 1-15.
- BAYSAL, E. 2015. Bir iletişim ağı perspektifinden Neolitik ve Kalkolitik boncuk ve bileziklerini yorumlamak. İçinde Ö. Çevik, B. Erdoğan (eds.) *Yerleşim sistemleri ve mekan analizi*. Tematik Arkeoloji Serisi 2, Ege Yayınları, İstanbul, 95-109.
- BAYSAL, E. ve B. ERDOĞU. 2014. Frog in the pond: Gökçeada (Imbros) an Aegean stepping-stone in the Chalcolithic use of *Spondylus* shell. *Proceedings of the Prehistoric Society*. Vol. 80, 363-378.
- BEDNARIK, R. 2006. Beads, symbolism and self-awareness. *Semiotix course. Cognition and symbolism in human evolution*. Lecture No. 4.
- BELL, J.S. 1964. On the Einstein Podolsky Rosen paradox. *Physics*. Vol. 1, No. 3, Department of Physics, University of Wisconsin, 195-200.
- BINFORD, L.R. 1962. Archaeology as anthropology. *American Antiquity*. Vol. 28, No. 2, 217-225.
- BINFORD, S.R. ve L.R. BINFORD. 1968. (eds.) *New perspectives in archaeology*. Aldine Publishing Company, Chicago.
- BIRD, C.F.M. 1993. Woman the toolmaker: evidence for women's use and manufacture of flaked stone tools in Australia and New Guinea. İçinde H. Du Cros, L. Smith (eds.) *Women in archaeology: a feminist critique*. Occasional Papers in Prehistory 23, 22-30.
- BLIEGE-BIRD, R. ve D.W. BIRD. 2008. Why women hunt: risk and contemporary foraging in a western desert Aboriginal community. *Current Anthropology*. Vol. 49, No. 4, 655-693.
- BOUZOUGGAR, A., N. BARTON, M. VANHAEREN, F. D'ERRICO, S. COLLCUTT, T. HIGHAM, E. HODGE, S. PARFITT, E. RHODES, J.-L. SCHWENNINGER, C. STRINGER, E. TURNER, S. WARD, A. MOUTMIR

- ve A. STAMBOULI. 2007. 82,000-year-old shell beads from North Africa and implications for the origins of modern human behaviour. *PNAS*. Vol. 104, No. 24, 9964-9969.
- BOYD, B. 2004. Agency and landscape: abandoning the “nature/culture” dichotomy in the interpretations of the Natufian and the transition to the Neolithic. İçinde C. Delage (ed.) *The last hunter-gatherer societies in the Near East*. BAR International Series, Oxford, 119-136.
- CHOYKE, A.M. 2001. Late neolithic red deer canine beads and their imitations. İçinde A.M. Choyke, L. Bartosiewicz (eds.) *Crafting bone: skeletal technologies through time and space*. Proceedings of the 2nd Meeting of the (ICAZ) Worked Bone Research Group, 31 August-5 September, Budapest, 251-266.
- CHOYKE, A.M. 2010. The bone is the beast: animal amulets and ornaments in power and magic. İçinde D. Campana, P. Crabtree, S.D. deFrance, J. Lev-Tov, A.M. Choyke (eds.) *Anthropological approaches to zooarchaeology: complexity, colonialism and animal transformations*. Oxbow Books, Oxford and Oakville, 197-209.
- CIOLEK-TORELLO, R. 2014. The household and the Neolithic revolution in the American Southwest: an Anasazi case study. *European association of archaeologists 2014 meeting*. Istanbul.
- CONKEY, M.W. ve J.D. SPECTOR. 1984. Archaeology and the study of gender. *Advances in Archaeological Method and Theory*. Vol. 7, 1-38.
- D'ERRICO, F., C. HENSHILWOOD, M. VANHAEREN, ve K. VAN NIEKERK. 2005. *Nassarius kraussianus* shell beads from Blombos Cave: evidence for symbolic behaviour in the Middle Stone Age. *Journal of Human Evolution*. Vol. 48, 3-24.
- DURU, G. 2013. *Tarihöncesinde insan-mekan, topluluk-yerleşme ilişkisi: MÖ 9. Bin sonu – 7. Bin başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- EINSTEIN, A., B. PODOLSKY ve N. ROSEN. 1935. Can quantum mechanical description of physical reality be considered complete? *Physical Review*. Vol. 47, 777-780.
- ENGELSTAD, E. 2007. Much more than gender. *Journal of Archaeological Method and Theory*. Vol. 14, 217-234.
- ESİN, U. 1995. Early copper metallurgy at the pre-pottery site of Aşıklı. İçinde *Readings in prehistory, studies presented to Halet Çambel*. Graphis Yayınları, İstanbul, 61-77.
- ESİN, U. ve S. HARMANKAYA. 2007. Aşıklı. İçinde M. Özdoğan, N. Başgelen (eds.) *Türkiye’de Neolitik Dönem: Anadolu’da uygarlığın doğuşu ve Avrupa’ya yayılımı. Yeni kazılar, yeni bulgular*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 255-272.
- GELLER, P.L. 2009. Identity and difference: complicating gender in archaeology. *Annual Review of Anthropology*. Vol. 38, 65-81.
- GERO, J. 1985. Socio-politics and the woman-at-home ideology. *American Antiquity*. Vol. 50, No. 2, 342-350.
- GERO, J. 1991. Genderlithics: women’s roles in stone tool production. İçinde J.M. Gero, M.W. Conkey (eds.) *Engendering archaeology: women and prehistory*. Blackwell Publishing, 163-193.
- HODDER, I. 1992. *Theory and practice in archaeology*. Routledge, London.
- HODDER, I. 2000. (ed.) *Towards reflexive method in archaeology: the example at Çatalhöyük*. Cambridge, McDonald Institute for Archaeological Research, British Institute for Archaeology at Ankara Monograph.
- HODDER, I. 2012. *Entangled: an archaeology of the relationship between humans and things*. Wiley-Blackwell Publishing.
- HODDER, I. 2014. The entanglements of humans and things: a long-term view. *New Literary History*. The Johns Hopkins University Press, Vol. 45, No. 1, 19-36.
- HODDER, I. 2016. *Studies in human-thing entanglement*. [Çevrimiçi]. <http://www.ian-hodder.com/books/studies-human-thing-entanglement> [Erişim tarihi: 21/03/2016]
- HODDER, I. ve S. HUTSON. 2010. *Geçmiş okumak: arkeolojiyi yorumlamada güncel yaklaşımlar*. Çev. B. Toprak, E. Rona, Phoenix Yayınları.
- HORODECKI, R., P. HORODECKI, M. HORODECKI ve K. HORODECKI. 2009. Quantum entanglement. *Reviews of Modern Physics*. Vol. 81, 865-942.
- KENOYER, J.M., M. VIDALE ve K.B. KULDEEP. 1991. Contemporary stone beadmaking in Khambhat, India: patterns of craft specialization and organization of production as reflected in the archaeological record. İçinde J. Graham-Campbell (ed.) *World Archaeology. Craft production and specialization*. Vol. 23, No. 1, Routledge, 45-63.
- KUHN, S.L. ve M.C. STINER. 2007. Body ornamentation as information technology: towards an understanding of the significance of early beads. İçinde P. Mellars, K. Boyle, O. Bar-Yosef, C. Stringer (eds.) *Rethinking*

- the human revolution: new behavioural and biological perspectives on the origin and dispersal of modern humans, part II: cognitive perspectives on modern human origins.* McDonald Institute Monographs, 45-54.
- KURZYK, D. 2012. Introduction to quantum entanglement. *Theoretical and Applied Informatics*. Vol. 24, No. 2, 135-150.
- ÖZBAŞARAN, M. 2013. Orta Anadolu'nun Neolitikleşme sürecinde Aşıklı. *Colloquium Anatolicum*. Vol. XII, 1-14.
- ÖZBAŞARAN, M. ve G. DURU. 2015. The early sedentary community of Cappadocia: Aşıklı Höyük. İçinde D. Beyer, O. Henry, A. Tibet (eds.) *La Cappadoce Méridionale de la préhistoire a la période byzantine*. Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges – Dumézil, 8-9 Novembre, 2012, İstanbul, 43-51.
- POPE, R. 2011. Processual archaeology and gender politics. The loss of innocence. *Archaeological Dialogues*. Vol. 18, No. 1, Cambridge University Press, 59-86.
- SCHRÖDINGER, E. 1935. Discussion of probability relations between separated systems. *Mathematical Proceedings of the Cambridge Philosophical Society*. Vol. 31, No. 4, 555-563.
- SHANKS, M. ve C. TILLEY. 1987. *Re-constructing archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SLOCUM, S. 1975. Woman the gatherer: male bias in anthropology. İçinde R. Reiter (ed.) *Towards an Anthropology of Women*. Monthly Review Press, 49.
- SLOCUM, S. 2014. Toplayıcı kadın: antropolojide erkek önyargısı. İçinde R. Reiter (ed.) *Kadın Antropolojisi*. Dipnot Yayınları, İstanbul, 37-52.
- STINER, M. 2014. Finding a common bandwidth: causes of convergence and diversity in Paleolithic beads. *Biological theory. Thematic issue article: Symbols, signals and the archaeological record*.
- TRIGGER, B.G. 1989. *A history of archaeological thought*. Cambridge University Press.
- TRIGGER, B.G. 2014. *Arkeolojik düşünce tarihi*. Eski Yeni Yayınları, İstanbul.
- Trowelblazers.com. Sally Binford: *paradigm shifter* [Çevrimiçi]. <http://trowelblazers.com/sally-binford-paradigm-shifter> [Erişim tarihi: 13/03/2016]
- VASIC, M., R. BAINS ve N. RUSSELL. (D. BAR-YOSEF, L. MESKELL ve C. NAKAMURA'nın katkılarıyla) 2014. Dress: a preliminary study of bodily ornamentation at Çatalhöyük. İçinde I. Hodder (ed.) *Integrating Çatalhöyük: themes from the 2000-2008 seasons*. Vol. 10, Institute at Ankara Monograph 49, Monumenta Archaeologica 32, Cotsen Institute of Archaeology Press, 197-220.
- VOSS, B. 2007. Feminisms, queer theories and the archaeological study of the past sexualities. İçinde T. Insoll (ed.) *The archaeology of identities*. Routledge, 124-136.
- WASHBURN, S. ve C. LANCASTER. 1968. The evolution of hunting. İçinde R. Lee, I. de Vore (eds.) *Man the hunter. The first intensive survey of a single, crucial stage of human development – man's once universal hunting way of life*. Aldine De Gruyter, New York, 293-304.
- WILLIAMS, S. 1987. An 'archae-logy' of Turkana beads. İçinde I. Hodder (ed.) *The archaeology of contextual meanings*. Cambridge University Press, Cambridge, 31-38.
- WRIGHT, K. 2012. Beads and the body: ornament technologies of the BACH area buildings at Çatalhöyük. İçinde R. Tringham, M. Stevanovic (eds.) *House lives: building, inhabiting, excavating a house at Çatalhöyük*, Turkey. UCLA, 17.1-17.44.
- WRIGHT, K. ve A. GARRARD. 2003. Social identities and the expansion of stone beadmaking in Neolithic western Asia: new evidence from Jordan. *Antiquity*. Vol. 77, 267-284.
- WRIGHT, K., P. CRITCHLEY ve A. GARRARD (D. BAIRD, R. BAINS ve S. GROOM'un katkılarıyla) 2008. Stone bead technologies and early craft specialization: insights from two Neolithic sites in eastern Jordan. *Levant*. Vol. 40/2, 131-165.
- WYLIE, A. 1997. The engendering of archaeology: refiguring feminist science studies. *Osiris*. Vol. 12, 80-99.
- WYLIE, A. 2002. The constitution of archaeological evidence: gender politics and science. İçinde *Thinking from things: essays in the philosophy of archaeology*. University of California Press, 185-199.
- WYLIE, A. 2007. Gender Politics And Science in Archaeology. İçinde T. Insoll (ed.) *The archaeology of identities*. Routledge, 97-118.
- YELÖZER, S. 2016. *Aşıklı Höyük boncukları: tipoloji, tanım ve sosyal açıdan değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ZILHAO, J., D.E. ANGELUCCI, E. BADAL-GARCIA, F. D'ERRICO, F. DANIEL, L. DAYET, K. DOUKA, T.F.G. HIGHAM, M.J. MARTINEZ-SANCHEZ, R. MONTES-BERNARDEZ, S. MURCIA-MASCAROS, C. PÉREZ-SIRVENT, C. ROLDAN-GARCIA, M. VANHAEREN, V. VILLAVERDE, R. WOOD ve J. ZAPATA. 2010. Symbolic use of shells and mineral pigments by Iberian Neandertals. *PNAS*. Vol. 107/3, 1023-1028.